

ACTAS DEL VI CONGRESO INTERNACIONAL DE LA ASOCIACIÓN HISPÁNICA DE LITERATURA MEDIEVAL

(Alcalá de Henares, 12-16 de septiembre de 1995)

Edición a cargo de
José Manuel Lucía Megías

TOMO II

Servicio de Publicaciones
Universidad de Alcalá

1997

Quedan reservados todos los derechos, ni parte ni la totalidad de este libro puede ser reproducido por cualquier medio, ya sea mecánico o electrónico, sin el permiso de los editores.

Comité Organizador:

Carlos ALVAR
María del Carmen FERNÁNDEZ LÓPEZ
Sonia GARZA
José Manuel LUCÍA MEGÍAS
Joaquín RUBIO TOVAR
Pedro SÁNCHEZ-PRIETO BORJA
María Jesús TORRENS

En la edición de *Las Actas del VI Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval* han colaborado Pedro Sánchez-Prieto Borja, Joaquín Rubio Tovar, M.ª Carmen Fernández López, M.ª Jesús Torrens y Paciencia Talaya.

© Anónimas y colectivas
© Universidad Alcalá
Servicio de Publicaciones

I.S.B.N. (Obra completa): 84-8138-207-8
I.S.B.N.: (Tomo II): 84-8138-209-4

Depósito Legal: M-29892-1997

Imprime: Nuevo Siglo, S.L.

ASPECTES DE LA RECEPCIÓ DEL *TIRANT LO BLANCH* A PARTIR DE LES SEUES TRADUCCIONS ESPANYOLA, ITALIANA I FRANCESA DELS SEGLES XVI-XVIII

Vicent Martines
Universitat d'Alacant

1. Són molt escassos els assaigs i els estudis que se centren específicament en la recepció del *Tirant lo Blanch*, ja siga a partir de l'original, ja siga a partir de les seues diverses traduccions. Em propose de considerar en particular les alteracions o variacions que observem en les traduccions espanyola, italiana i francesa (segles XVI-XVIII) del *Tirant lo Blanch* que sols poden explicar-se per la intervenció de la voluntat del traductor, o perquè conscientment vol fer-ho així, o perquè ho determina —encara que siga de mode inconscient— el context literari i cultural en què se situa (Newmark, 1992, pp. 248-259; Colón, 1974). Ho farem de manera que podrem observar, principalment (Gallego Roca, 1994; Merino Álvarez, 1994): - si aquestes alteracions mantenen cap relació entre si, és a dir, si són coherents; - si podem relacionar-les amb altres elements que caracteritzen l'estil, el gènere o el context literari en el qual se situa cada traducció o versió (Martines, 1997 [en premsa]).

En general, l'estudi de la recepció de les obres literàries és sempre de gran importància ja que ens pot aportar informació valuosa sobre què era el que vertaderament interessava d'una obra concreta, quin era l'efecte que produïa en els lectors (o receptors), quines n'eren les expectatives i, en suma, quines les intencions o els objectius de l'autor (Vila Ascariz, 1994, pp. 733-742.).

2. Hem de partir d'una base prèvia que ha establert la moderna traductologia: traduir, ni llavors ni ara, no consisteix a fer meres equivalències lingüístiques *verbum verbo*

(Chukovsky, 1984; Mallafré, 1991; Steiner, 1980; Santoyo, 1994, pp. 141-152); les traduccions, llavors i ara, són més aïna transformacions d'una obra literària en una altra (González Vázquez, 1994, pp. 307-316; W.C. Lozano, 1994, pp. 367-378.); per això mateix, una traducció implica una recepció activa, una *re-emissió*, una *re-creació* de l'obra original (Hatim & Mason, 1990; Cl. Lécrivain, 1994, pp. 325-336; Santoyo, 1984) i il·lustra sobre els usos i els gustos literaris de l'època en què es fa (Sáez Hermosilla, 1994). En aquest sentit, la traducció constitueix un dels estadis més interessants i, alhora, més complexos en la relació o coneixença amb un text (en aquest cas literari) (Benítez, 1994, pp. 39-44; Valenzuela, 1994, pp. 45-47).

L'Edat Mitjana és una època clau també per a la història de la traductologia (Contamine, 1989; Ardemagni, 1995, pp. 71-77.), i, en concret, de la catalana (Badia, 1991, pp. 31-50). En la literatura catalana medieval, és fonamental el regnat de Pere el Cerimoniós, i no solament quant a les traduccions... També quant al concepte d'autoria, que hi va tan lligat. Una nòmina de traductors (Joan Jacme, Mateu Adrià, Jaume Conesa, Ferrer Sayol, Pere Sapllana, Antoni Ginebreda, Guillem Nicolau, Jaume Domènec...) (Salrach, 1984, pp. 753-772; Riquer, 1987, pp. 22-23). Hi hauríem d'afegir, entre d'altres, Antoni Canals, la versió catalana de la *Queste del Saint Graal* («escrita y acabada per G. Rexach a 16 jorns del mes de mayg de 1380») (Martines, 1997 [en premsa]), els *Viatges de Marco Polo* (Gallina, 1958), Bernat Metge i la seua versió del *Griseldis* de Petrarca, Andreu Febrer i el seu trasllat de la *Divina Commedia* de Dante Alighieri (Gallina, 1974), la versió catalana del *Decameró* (Riba, 1928)...

3. El *Tirant lo Blanch* va aparèixer, per primera vegada, a València en 1490 (Barcelona, 1497²). El 1511 va aparèixer a Valladolid, impresa per Diego de Gumiel, la traducció espanyola d'aquesta novel·la sota el títol de *Los cinco libros del esforçado e invencible cavallero Tirante el Blanco de Roca Salada, cavallero de la Garrotera* (o *Tirante el Blanco*) (Riquer, 1947-49).

3.1. Pedro M. Cátedra (1991) i Rafael M. Mérida (1993) ha estudiat el context i la recepció editorial de la versió espanyola del *Tirant lo Blanch*. La situen en un complex panorama de llibres de cavalleria, d'obres perdudes i d'altres que van gaudir de reedicions... En definitiva en un horitzó que implica el trenc d'alba de la ficció novel·lesca espanyola (Moll, 1994). Aquest context era, doncs, eminentment de llibres de cavalleria, amb un estil, històries, accions i expectatives (tant en l'autor com —suposadament— en el lector) diferents a les del *Tirant lo Blanch*.

3.2. El 1974, Riquer dedicava un epígraf de la introducció a la seua edició del *Tirante el Blanco* a la caracterització de la «Traducció castellana del *Tirante el Blanco*» (1947-49, pp. LXXXIX-CI). Aquest ha estat fins a l'hora d'ara, pràcticament, l'únic intent d'anàlisi traductològica del trasllat espanyol de l'obra de Martorell. Riquer estableix les característiques essencials de la versió publicada per Gumiel el 1511. Riquer conclou (1947-49, pp. XCIX): «Se puede afirmar decididamente que el traductor conoce bien el catalán, pues en labor tan extensa, los errores de interpretación que se pueden advertir

són mínims, en proporció semblant a la de una traducció mitjana moderna.» Comet algun error, el traductor. Aquest i d'altres detalls —ja exposats— indueixen Riquer a pensar que «este anónimo traductor, a pesar de conocer bien el catalán, no lo tenía como lengua nativa. Lo corroboran algunas auténticas malas traducciones que encontramos de cuando en cuando, a veces debidas a una lectura rápida o poco atenta» (1947-49, pp. C).

4. El 1538 apareix a Venècia el títol: *Tirante il Bianco, valorosissimo cavaliere... di lingua spagnuola ne lo idioma nostro per... tradotto* (o *Tirante il Bianco*). El 1566 i el 1611 apareixen sengles edicions també a Venècia d'aquesta mateixa traducció de Manfredi. D'aquestes tres edicions venecianes hom sols coneixia tres exemplars: dos en la Biblioteca de Catalunya de Barcelona i un en la Bibliothèque Nationale de París. Un altre exemplar de l'edició de 1611 es conserva en la Biblioteca Marciana de Venècia. El 1990, en canvi, jo mateix vaig tenir la fortuna de descobrir dos nous i fins aleshores desconeguts exemplars de la primera edició italiana (Venècia, 1538) en la Biblioteca Apostolica Vaticana. Aquests exemplars fan molt aconsellable la revisió de l'edició crítica existent de la versió italiana, que, publicada el 1984 no va poder tenir-los en compte (Annichiarico *et al.*, 1984).

4.1. Martines (1993a, 1993b, 1995 [en premsa]).

4.2. En l'estudi de Cesáreo Calvo Rigual, *Estudi contrastiu del lèxic de la traducció italiana del «Tirant lo Blanch» (1538)*, Tesi Doctoral-microfitxa, Universitat de València, 1993, hi ha una anàlisi exhaustiva de la traducció italiana —sense poder tenir en compte els 2 exemplars de la BAV—; més aïna es tracta d'una dissecció del lèxic merament i sense tenir en compte el nivell contextual, que fa que diversos errors no ho siguen tant i que més aïna es tracte de variants *ad sensum*. En la p. 102, conclou la seua caracterització del quefer com a traductor de Manfredi: «El treball de traducció fet per Manfredi és d'una qualitat molt elevada». Propi —segueix— d'una «persona preparada, capaç [...] de posar en bon italià allò que estava escrit en bon català».

5. N'hi hagué, ja en el segle XVIII, una traducció francesa publicada en dos edicions: *Histoire du vaillant chevalier Tirant le Blanch, traduite de l'espagnol* (o *Tirant le Blanch*). Hom l'atribueix a C.-Ph. de Tubières, comte de Caylus (1692-1765), i va precedida d'un «Avertissement» degut segurament a l'historiador Nicolas Fréret (1688-1749). La datació d'aquestes dues edicions, que tradueixen resumidament la versió italiana de Lelio di Manfredi, és problemàtica: en la primera no consta la data d'edició encara que hom la situa generalment el 1737 i alguns exemplars indiquen «A Londres» i d'altres «A Amsterdam»; en la segona, publicada amb el mateix títol, consta la data de 1775 i, com a lloc d'impressió, Londres, tot i que molt possiblement fos composta a Amsterdam. D'aquesta edició, se'n conserven diversos exemplars a la Bibliothèque Nationale de París.

5.1. Les omissions i les *falsetats* a què ens hem referit quant als peus d'impresma de les edicions divuitesques de la versió francesa molt segurament es deuen a un intent conscient d'escapar de la censura i de la prohibició que, entre 1728 i 1750 —i de fet inclús anys després—, pesava a França sobre la ficció novel lesca i d'altres productes

de la impremta (Weil, 1986; Morras, 1994, pp. 415-425). Sense dubte aquestes dificultats legals degueren influir en la traducció francesa del *Tirant* (Aa.Dd., 1992). No sabem quin en fou l'autor, de fet l'*Avetissement* de Fréret que inicia l'obra, primera anàlisi crítica sobre el *Tirant* no és gaire aclaridora en aquest sentit —ni gaire afalagadora— (Minervini, 1993, pp. 183-190). Aquesta versió, tot i els problemes de la censura, va tenir força difusió entre els cercles més cultes, rics i poderosos de la França il·lustrada i del segle XIX (Calvo, 1991, pp. 179-194). De fet, un exemplar dels conservats a la Bibliothèque Nationale de Paris té les armes de l'emperadriu Maria Antonieta.

6. En aquest epígraf analitzem amb detall els textos de les tres traduccions objecte d'aquest estudi i en referència al text del *Tirant lo Blanch*. Atesa l'extensió excessiva que tindria la reproducció exhaustiva de les anàlisis que hem realitzat —que excediria àmpliament les dimensions de diversos volums *estàndards* i, per suposat, les fites d'aquesta comunicació— tot seguit reproduïsc, com a exemple, un fragment del c. 233 de l'obra de Martorell, en format juxtalinial amb les corresponents versions espanyola, italiana i francesa. Ara i ací he optat per aquest text perquè, a part de poder ser un episodi *emblemàtic* del *Tirant*, pot ser suficientment representatiu del *Tirant* i que, alhora, conté variants de traducció igualment significatives tant pel que fa al contigut com pel que fa a l'estil¹:

¹ Signes convencionals: - «V»: *Tirant lo Blanch*; «G»: *Tirante el Blanco*; «M»: *Tirante il Bianco*; i «F»: *Tirant le Blanc*. - «[]»: V > G; «()»: V > M; «/»: V > F.

Les referències concretes a V indiquen: el primer número, el capítol; segon, la pàgina o les pàgines; i el tercer, la línia o les línies —segons Hauf&Escartí (H&E) [Joanot Martorell (& Martí Joan de Galba ?), *Tirant lo Blanch*, Generalitat Valenciana, València, 1992² [1990]—.

Les referències concretes a G indiquen: el primer número, el llibre; segon, el capítol; el tercer, la pàgina o les pàgines; i el quart, la línia o les línies —segons G-Riquer [*Tirante el Blanco*, 5 vols., Espasa-Calpe, Madrid, 1974]—.

Les referències concretes a M indiquen: el primer número, el llibre; segon, el capítol; el tercer, la pàgina o les pàgines —segons A.M. Annichiarico *et al.* (eds.), *Tirante il Bianco*, La Tipografica, Roma, 1984—. Si, en els textos d'exemple, hi ha cap variant textual no observada fins ara respecte el volum Capponi [C], ho faig constar amb *.

Les referències concretes a F indiquen: el primer número, el volum; i el segon, la pàgina o les pàgines —segons *Histoire du Vaillant Chevalier Tirant le Blanc*, Chez Westein & Smith, Amsterdam, ca. 1735—.

Quan no s'hi conté la rúbrica, a l'inici de cada text d'exemple hi ha —entre claudàtors— unes pinzellades per situar-ne el context.

Tirant lo Blanch	Tirante el Blanco	Tirante il Bianco	Tirant le Blanc
<p>I.1: V 233, 513-515, l. 35-6: [Tirant al llit de Carmesina mentre Plaerdemavida hi ajuda] [‘...] Plaerdemavida [²...] lo y portà e féu-lo gitar al costat de la princesa. E les po[s]ts del lit no aplegaven a la paret, envers lo cap del lit. [³...] [⁴Com Tirant se fon gitat,] [¹...] dix la donzella que stigués [⁵segur e no s mogué] fins a tant que ella lo y digués. [⁶E ella se posà al cap del lit, estant de peus, e lo seu cap posà] entre Tirant e la princesa, e ella tenia la cara devers [²...] la princesa. [⁷E per ço que les mànegues de la camisa la enpedien, despullà-la’s.] E pres la mà de Tirant e posà-la sobre los pits de la princesa, e aquell tocà-li les mamelles, lo ventre e de allí avall. La princesa despertà’s e dix: —Val-me Déu, hi com est feixuga! Mirau si m pot deixar dormir. Dix Plaerdemavida, [⁸tenint lo cap sobre lo cofx:] —O, com sou donzella de mal comport! exiu ara del bany e teniu les carns lises e gentils. Prench gran delit en tocar-les. —Toca hon te vulles —dix la princesa— e no poses la mà tan avall com faç. —Dormiu e fareu bé. E deixau-me toquar aquest cors que meu és —dix Phaerdema-vida—, que yo só acf en loch de Tirant. O, traïjor de Tirant! E hon est u? Que, si tenies la mà lla hon yo la tinch, e com series content! se adormia, fluixava la mà e llavors Tirant tocava a son plaer; e com ella despertar-se volia,</p>	<p>1.2: G 3, 115, 187-188, l. 1-27: CAPÍTULO [3] CXV CÓMO PLAZER DE MI VIDA METIÓ A TIRANTE EN LA CAMA ON LA PRINCESA] Plazer de mi Vida [²tomó a Tirante por la mano] y llevóle a la cámara de la Princesa, e hízole acostar a su costado. Y las tablas de la cama, hacia la cabecera, no llegavan a la pared; [²y Plazer de mi Vida se metió allí y] [⁴...] dixo a Tirante que estoviesse [²quedo] hasta que ella ge lo dixesse. Y Plazer de mi Vida [⁶puso su cabeça sobre el almohada,] entre Tirante y la Princesa, y tenía la cara buelta azia ella; [⁷...] y tomó la mano de Tirante y púsosela sobre los pechos de la Princesa, el qual le palpó los pechos y el vientre y de allí abaxo. La Princesa despertó y dixó: —¡O, váleme Dios, cómo eres enojosa! ¿No me puedes dexar dormir? Dixo Plazer de mi Vida [⁸...]: —¡O cómo soys donzella de mal sofrimiento! Salfs agora del baño y tenéys las carnes lisas y gentiles, y deléyote en tocarlas. —Toca do quisieres —dixo la Princesa—, y no pongas la mano tan abaxo. —Dormid y haréys bien, y dexadme tocar este cuerpo, pues es mío, que yo estoy cabeça de Tirante. Y como ella conocía que la Princesa se dormía, afloxava la mano, y entonces Tirante tocava a su plazer; y desta manera se deportó cerca de una hora [⁹...]. Y como Plazer de mi Vida conoció que ella dormía bien, afloxó del todo la mano. E</p>	<p>1.3: M 6, 29, 605-606: Piaceredimiavita glie ‘l condusse et allato alla signora prencipessa gittare il fece. E le sponde della lettiera verso il capo del letto non arrivava- no al muro. Quando Tirante si fu gittato (¹in letto); la donzella gli disse che stessa fermo e non si movesse fino a tanto che ella non gliel dicesse. et ella si mise al capo del letto et, stando in piedi, puose il capo fra Tirante e la signora prencipessa, e teneva la faccia volta verso (²quella che tanto amava, cioè) la prencipessa; e perché le maniche della camiscia la impedivano, se la spogliò e prese la man di Tirante e sopra al petto signora prencipessa la puose, e quello gli toccò le mammelle, il corpo, e da lì in giù. La signora prencipessa si svegliò e disse: « O signor Iddio, come tu sei fastidiosa, Piacerdimiavita! Guarda se tu mi puo’ lasciare dormire ». Disse Piacerdimiavita, havendo il corpo sopra il guanciale: « O come ste donzella di mal diportamento! Voi uscite hora del bagno et havete le carni morbide e gentili: io prendo gran piacere e diletto a toccarvi ». « Tocca dove tu vuoi — disse la signora prencipessa —, ma non porre la mano tanto in giù come fai ». « Dormire, signora, e farete bene, e lascia temi toccare questo corpo che è mio, ché io son prencipessa, e Piaceredimiavita havea la mano sopra al capo di Tirante, e quando ella conosceva che la prenci-</p>	<p>1.4: F2, 119-121: Plaisir de ma vie l’y conduisit, & le fit placer a /¹ses/ cotes. /² Le chevet du lit ne touchoit point au mur./ /³.../ Elle dit à Tiran de ne point remuer, qu’ elle ne le lui dit. Elle se plaça donc debout au chevet, /⁴.../ & mettant sa tête entre celles de Tiran & de la princesse, après avoir ôté sa chemise, parte que ses manches l’embarassoient, & prenant la main de Tiran, elle la mit sur la gorge de la princese, /⁵ & la promena partout à son gré./ Elle s’aveilla, & dit: O Dieu, que tu es incommode, Plaisir de ma vie! Comment, tu ne veux pas de me laisser dormir! Elle qui avoit la tête sur le chevet, lui dit: Que vous êtes de mauvaise humeur! vous sortez du bain & vous êtes si bonne à toucher! Que j’ai de plaisir à vous caresser! Touche donc, dit la princesse; mais ne descends pas si bas. Dormez toujours, lui dit Plaisir de ma vie, & laissez-moi toucher votre beua corps; je suis ici à la place de Tiran: Où est-il à présent! Qu’il s’estimeroit heureux d’avoir la main où j’ai la mienne! Pendant ce tems Tiran avoit sa main sur le /⁶sein/ de la princesse, & Plaisir de ma vie qui tenoit sa main sur la tête de Tiran, l’ouvroit quand elle voyoit la princesse, & Plaisir de ma vie qui tenoit sa main sur la tête de Tirant, l’ouvroit quand elle voyoit la princesse endormie, pour d’une heure. Mais enfin Plaisir de ma vie voyant que la princesse étoit</p>

Tirant lo Blanch	Tirante el Blanco	Tirante il Bianco	Tirant le Blanc
<p>strenyia lo cap a Tirant hi ell stava segur. E aquest deport stigueren per més spay de una hora, [°hi ell tostemps tocant-la.] Com Plaerdemavida conegué que ella molt bé dormia, afluixà del tot la mà a Tirant hi ell volgués temptar de paciència de voler dar fi a son desig, e la princesa [°se començà a despertar e, mig adormida, dix:] —Què, mala ventura, fas? No m pots deixar dormir? Est tornada folla, que vols temptar lo que és contra ta natura? E no agué molt stat que ella conegué que era més que dona, e no u volgué consentir e començà a donar grans crits. E Plaerdemavida tancava-li la boca e dix-li a la orella, perquè neguna de les altres donzelles no u hoïssen: —Callau, senyora, e no vullau difamar la vostra persona. He gran dupte que no u senta la senyora emperadriu. Callau-i, que aquest és lo vostre cavaller, qui per vós se deixarà morir. —O, malaïta sies tu! —dix la princesa— E no has aguda temor de mi ni vergonya del món? Sens yo saber res m'as posada en tan gran trebaill e difamació! —ya, senyora, lo mal fet és —dix baixa veu, la supplicava tant com millor podia.) Ella, vehent-se en tan stret pas, de la una part la vencia amor e, de l'altra, tenia temor, [°mas la temor exel lia la amor e deliberà de caillar e no dir res.]</p>	<p>Tirante quiso tentar de paciència y dar fin a su desseo. Y la Princesa [°despertó, y dixo:] —¿Qué malaventura hazes que no me quiereres dexar dormir esta noche? ¿Eres tornada loca que quiereres tentar lo que es contra tu natura? Y a poco rato ella conoció que era más que muger, y no quiso consentir, antes començó a dar gritos. Y Plazer de mi Vida le atapava la boca con sus manos; y díxole a la oreja porque las otras no lo sintiesen: —Callad, señora, y no queráys difamar vuestra persona, que temo que no la sienta la Emperatriz; catad que es vuestro cavallero Tirante, quien por vos se dexará morir. —¡O, maldita seas tu! —dixo la Princesa— ¿Y no as avido temor de mí ni vergüença del mundo, que sin yo saber nada me has puesto en tanto trabajo y difamación? —Ya, señora —dixo Plazer de mi Vida—, pues el mal es hecho, dad en ello remedio; que me parece que el callar és [° el mejor remedio y más [°y al fin deliberó de callar.]</p>	<p>pessa si addormiva, apriva la mano et allhora Tirante toccava a suo piacere; e quando ella sveliare si voleva, stringeva con la mano il capo a Tirante et egli stava fermo. E furono in questo diporto per più d'una hora di spatio, che egli sempre la toccava. Quando Piaceredimiviata conobbe ch'ella dormiva, levò la mano del tutto dal capo di Tirante, et egli volse tentare di patientia di volere far fine al suo desio, e la prencipessa s cominciò a svegliare e, mezzo addormita, disse: « Che mala ventura fai? Non mi pòì lasciar dormire? Sei divenuta pazza che vòì tentare quello che è contra alla tua natura? ». E non fu stata molto, che ella conobbe che era più che donna, et non volse consentire e cominciò a mettere gran strida. E Piaceredimiviata con la mano gli serò la bocca, e dissegli nella orecchia perché alcuna delle altre donzelle non la udisse: « Tacete, signora, e non vogliate infamare la vostra persona, ché io ho gran dubbio che no 'l senta la signora imperatrice; tacete, ché questo è il vostro cavaliere che per voi si lascaria morire ». « O maladetta sie tu! —disse la prencipessa— E non hai havuto timore di me né vergogna del mondo! —; date rimedio a voi e a me; e parmi che il tacere è il più sicuro e quello che più valere in questo affare ». (°...) Et ella, vedendosi in tanto stretto passo, dall'una parte la vinceva amore, e dall'altra haveva paura, ma la paura eccedeva lo amore; deliberò di tacere e di non dire più cosa alcuna.</p>	<p>absolument endormi, ôta la main de °.../ dessus la tête de Tiran, qui ne mit plus de bornes à ses entreprises. Pour lors la princesse commença à s'éveiller, & moitié endormie, elle dit: Tu ne veux donc, pas me laisser dormir! mais que fais-tu là, as-tu perdu l'esprit? °.../ elle ne fut pas long-tems sans s'appercevoir de ce que c'étoit. Plaisir de ma vie lui ferma la bouche avec la main, & lui dit à l'oreille, de peur que les autres demoiselles ne l'entendissent: Taisez-vous, madame, gardez de vous perdre; craignez que l'impératrice ne vous entendes; c'est notre chevalier qui mouroit por vous. O malheureuse que tu es, lui dit la prrincesse! Comment as-tu la hardiesse de m'exposer à une telle infamie! Le mal est fait, madame, lui répondit Plaisir de ma vie, ne nous exposez point toutes deux, il me paroît que le plus sûr & le meilleur est de se taire. Tiran la conjuroit tout bas le mieux qu'il lui étoit possible. La princesse se voyant réduite dans une telle situation, vaincue d'un côté par son amour, & de l'autre °tourmentée par la per./ ° qui lors il touchoit par tout à son gré; quand elle se reveilloit, ele serroit la tête de Tiran;</p>

NOTES A L'ACARAMENT TRADUCTOLÒGIC

[1] Afig G: capítol i rúbrica.

[2] Afig G: més detalls.

[3] Afig G: més detalls.

[4] Afig G: més detalls.

[5] Abreujat en G.

[6*] Possible error d'interpretació de G? Però 8 —que ha passat a 6— ho aclareix. G avança 8 per donar més dades de la manera com s'havien situat Plaerdemavida i Tirant.

[7] Omés en G. Tendeix a abreujar passatges.

[8] *Vid.* [6*].

[9] Omés en G. Podem inserir-ho en la tendència d'G a abreujar passatges, però en aquest cas sembla més avinent explicar-ho des del punt de vista del respecte amb què G tracta *passim* la figura de Tirant. Així, tendeix a fer més intensos els mèrits del nostre protagonista i a esvaïr, maquillar o, fins i tot, ometre fets no gaire exemplars. Semblant a M —*vid.* (3)—.

[10] Abreujat en G.

[11] Abreujat en G.

[12] Abreujat en G.

*

(1) Afig M: més detalls.

(2) Afig M. Tendeix a fer més intens i present el sentiment amorós de Tirant per Carmesina —*vid.* (3)—.

(3) Omés en M. Així, tendeix a fer més intensos els mèrits del nostre protagonista i a esvaïr, maquillar o, fins i tot, ometre fets no gaire exemplars.

*

/1/ Difereix en F.

/2/ Abreujat en F.

/3/ Omés en F.

/4/ Omés en F.

/5/ Abreujat en F. No tants detalls anatòmics... *Vid.* /11/.

/6/ Difereix en F.

/7/ Difereix en F.

/8/ Omés en F.

/9/ Omés en F.

/10/ Difereix en F. Intensifica la por de Carmesina. *Vid.* /5/

/11/ Difereix en F. Aquesta variant de traducció és significativa: Carmesina decideix de callar perquè, segons F, te por, que és forta en aqueixa situació tan violenta i és més intensa que no l'amor que sent per Tirant. Aquest és un canvi qualitatiu. En F, Carmesina *es dona* —o, per circumstàncies tan forçades, es decideix pel silenci— a causa de la por i no, com en l'original, on s'hi decideix a causa de l'amor.

F, en general, omet, abreuja, matisa o esvaeix situacions no gaire edificants i ho fa amb tons moralitzants. *Vid.* per exemple, en aquest mateix passatge, /5/.

7. Conclusions

7.1. Quant al contingut.

7.1.1. El *Tirante el Blanco*: Fa més intens l'amor que senten els protagonistes: el que sent Guillem de Varoic per la comtessa, la seua muller; el que sent Tirant per Carmesina; el de Diafebus per Estefania; fins i tot, el libidinós esperit de l'Emperadriu i d'Hipòlit; etc. Insisteix en la manera com es fa la descripció i, per tant, intensifica la impressió de la bellesa de Carmesina. Fa més intens el *captiveri* amorós de Tirant. Dóna més dades de la situació de Tirant, de l'escena. Més filat. G sol oferir més detalls —diguem-ne— *pragmàtics* dels actes dels personatges principals, sovint a fi de seqüenciar-ne amb més atenció els fets. Sol afegir més detalls a fi de fer émfasi en allò que li resulta interessant: sobretot les qualitats i els fets de Tirant i de Carmesina, i, també, dels seus respectius llinatges.

Manifesta una certa tendència a abreujar i a ometre passatges. Així: tendència a fer émfasi en els fets virtuosos dels protagonistes i, en general, del llinatge de Tirant. A més, tendència a conferir un lleu matís moralitzant-religiós als seus fets. Aquesta tendència és coherent amb l'esvaïment, maquillatge o omissió de passatges —de vegades sols sintagmes— que podrien resultar pot edificants. Hem de tenir en compte que el *Tirante el Blanco* tenia tot l'aspecte tipogràfic d'un «libro de caballerías» i que aquests no eren gaire laxos. Tendeix a remarcar més la *senyoria* de Tirant. Sembla com si reverenciàs més la seua figura... En aquest mateix sentit, també remarca el comportament, gentil, atent, amable, de Carmesina, especialment, cap a Estefania. Així mateix, també subratlla la importància dels derrotats pel Conestable, Diafebus. Els contraris de Tirant no eixen gaire ben tractats. Així mateix, el duc de Macedònia és més afecte a la traïdoria...

En general, la capitulació en l'edició de Gumiel és més mesurada, més raonada que no en V. No oblidem que aquesta qüestió del *Tirant*, que fa parella la de les rúbriques (qui les va fer, amb quin criteri, etc.), ha estat un dels objectes d'estudi més tractats en els darrers anys.

7.1.2. El *Tirante il Bianco*: Lelio Manfredi es presenta com a autor de l'obra. Abans, V fa referència a la *traducció* —tòpic— que Martorell mateix havia fet del *Tirant* de l'anglès al portugués i, després, al català. M obvia totes aqueixes referències. Manfredi té molt d'interès a fer veure que ell és l'autor de l'obra. Manfredi ha passat a la història com a traductor, però llavors ja es preocupava per fer veure que també era creador, en tenia una gran pruija... Manfredi atén més al que considera aspectes centrals i no es perd en referències cultistes a aqueixos personatges. M manifesta —com també G, tot i que no tant, i com també F, sobretot— una tendència a esvaïr i, fins i tot, ometre personatges o referències que nom són principals. No vol que res pugui distraure l'atenció... Fa més intenses les virtuts dels cavallers, que més s'estimen morir *virilment* que no fugir. L'ideal de cavalleria s'expressa de manera més intensa. Per això, fa més atenció al comportament del bon cavaller en oposició als enemics.

Sol deixar més explícits conceptes relacionats amb el bon *govern*, amb el bon regiment públic. Així queda establerta de manera més directa la relació —quasi-

necessària— entre la bona cavalleria i les responsabilitats rectrius dels pobles. Para molta més atenció als càrrecs, títols i tractaments formals dels personatges. Tendeix a fer més intens i present el sentiment amorós de Tirant per Carmesina. Tendeix a fer més intensos els mèrits del nostre protagonista i a esvaïr, maquillar o, fins i tot, ometre fets no gaire exemplars. En determinats passatges bel lics: fa més intens el dramatisme de la situació. Així, per exemple, quan a Rodes, Tirant bota foc les naus genoveses que cloïen el moll. Tendeix a ometre i a abreujar passatges. Comet alguns errors.

7.1.3. El *Tiran le Blanc*: Abreuja moltíssim el text. De fet, en la versió francesa sovinteja la clàusula: símptoma inequívoc de la pràctica continuada d'abreujament, de resum, de síntesi de la història de Tirant. No oblidem, però, que no sols abreuja quan hi ha aquesta fòrmula... De fet, sovint sembla que ens trobaem amb *abstracts* de passatges, episodis o, fins i tot, capítols sencers del *Tirant*. Això no obstant, podem observar una certa vocació d'estil concretada en una tendència a la discursivitat de les accions, de manera que la narració en resulta més dinàmica. En aquest sentit, atén més als fets que no pas als sentiments amorosos. En realitat, no és que no atenga als sentiments, sinó a gran part de les disquisicions *sentimentals* amb què els enamorats del *Tirant s'entretenen*. Fa molta atenció a tot allò que té a veure amb el regiment públic, bèl·lic i cortés. I en açò coincideix amb el punt de vista dels Lectors 1 i 2 de l'exemplar Capponi de la versió italiana. En concret, amb la *filosofia vital* que podem copsar a partir dels subratllats del Lector 2, és a dir, del marquès Capponi mateix, home del s. XVIII, el mateix que el de la versió francesa.

7.2. Quant a l'estil

7.2.1. El *Tirante el Blanco*: Manifesta una clara tendència a abreujar l'estil de l'original. Té una certa voluntat d'estil i procura de no fer repeticions lèxiques innecessàries. Amb falques del narrador, sol deixar clar qui parla en cada cas en els diàlegs. Prova de ser més discursiu.

7.2.2. El *Tirante il Bianco*: Manifesta una clara tendència a abreujar l'estil de l'original, a fi de fer-lo més discursiu, menys redundent.

7.2.3. El *Tiran le Blanc*: L'estil de la versió francesa és al servei de la De fet, sovint sembla que ens trobem amb *abstracts* de passatges, episodis o, fins i tot, capítols sencers del *Tirant*.

OBRES CITADES

- AA.DD., *La circulation des hommes et des oeuvres entre la France et l'Italie a l'époque de la Renaissance. Actes du Colloque International (22-23-24 novembre 1990)*, París, Université de la Sorbonne-Institut Culturel Italien de París-CNRS-Université de Paris III, 1992.
- ALIGHIERI, Dante, *Divina comèdia*, traducció d'Andreu Febrer, 2 vols., a cura d'Anna Maria Gallina, Barcelona, Barcino, 1974.
- ARDEMAGNI, Enrica J., «The Role of translation in Medieval Spanish and Catalan Literature», dins Roxana Recio (ed.), *La traducción en España, ss. XIV-XVI*, Lleó, Universidad de León, 1995, pp. 71-77.
- BADIA, Lola, «Traduccions al català dels segles XV i XV i innovació cultural i literària», *Estudi General*, 11 (1991), 31-50.
- BENÍTEZ, Esther, «El traductor literario», *Letra internacional*, 30/31 (1994), 39-44.
- BOCCACCIO, Giovanni, *Decameró*, 2 vols., a cura de Carles Riba, Barcelona, Barcino, 1926.
- CALVO, Cesáreo, «Estudi bibliogràfic de les edicions de la traducció francesa de *Tirant lo Blanch*», *Miscel·lània Joan Fuster*, 3, 1991, pp. 179-194.
- , *Estudi contrastiu del lèxic de la traducció italiana del «Tirant lo Blanch» (1538)*, Tesi Doctoral-microfitxa, Universitat de València, 1993.
- CÁTEDRA, Pedro M., «*Tirante el Blanco*, libro de caballerías», dins *Tirant lo Blanch: 1490-1990. Jornades commemoratives del Cinc-cents aniversari de la publicació de l'obra*, Ajuntament de la Nucia/Universitat d'Alacant, 1991 [dins *Homenaje al Prof. Fradejas Lebrero*, Madrid, UNED, 1993].
- CÉSAR SANTOYO, Julio, *Teoría y crítica de la traducción: antología*, Barcelona, Monografía de l'EUTI (núm. 4), 1984.
- , «Traducción de cultura, traducción de civilización», dins Amparo Hurtado Albir (ed.), *Estudis sobre la traducció*, Castelló, Universitat de Castelló, 1994, pp. 141-152.
- COLÓN, Germán, *Die ersten romanischen und germanischen Übersetzungen des «Don Quijote»*, Basilea, Francke Verlag Bern, 1974.
- CONTAMINE, G. (ed.), *Traduction et traducteurs au moyen âge. Actes du Colloque International Paris, 26-28 mai 1986*, 1989.
- CHUKOVSKY, K., *A High Art: the art of translation*, trad. per G. Leighton, Knoxville, Tennessee University, 1984.
- GALLEGO ROCA, Miguel, *Traducción y literatura: los estudios literarios ante las obras traducidas*, Madrid, Ensayos Júcar, 1994.
- GRASAL] *La «Questa del Sant Grasal». Versió catalana de la «Queste del Saint Graal»*, a cura de Vicent Martines, Barcelona, Barcino («Els Nostres Clàssics») 1997 [en premsa].
- HATIM, B. & I. MASON, *Discourse and the Translator*, Harlow, England, Longman, 1990.

- LÉCRIVAIN, Cl., «Escribir/traducir: dos vertientes de una misma práctica creativa», dins Luis Charlo Brea (ed.), *Reflexiones sobre la traducción. Actas dl Primer encuentro Interdisciplinar sobre Traducción: teoría y práctica*, Càdis, Universidad de Cádiz, 1994, pp. 325-336;
- MALLAFRÉ, Joaquim, *Llengua de tribu i llengua de polis: bases d'una traducció*, Barcelona, Quaderns Crema, 1991.
- MARTINES, Vicent, ««In Spagna è riputato come qui il Decamerone di Boccaccio»: el *Tirant lo Blanch* a Itàlia», dins *Actes del IX CLLiLC*, 2, 1993, pp. 172-182.
- , «Èxit ficció i ofici del *Tirant lo Blanch* a Itàlia», dins *Actas do IV Congresso da AHLM*, 3, Lisboa, Cosmos, 1993, pp. 331-335.
- , *El «Tirant» poliglota. Assaig sobre el «Tirant lo Blanch» a través de les seues traduccions espanyola, italiana i francesa dels segles XVI-XVIII (Ayuda a la creación Literaria: Ensayo. 1994. Ministerio de Cultura)* 1995, Barcelona, Pam & Curial, 1997 [en premsa].
- MERINO ÁLVAREZ, Raquel, *Traducción, tradición y manipulación. Teatro inglés en España (1950-1990)*, León, Universidad de León & Universidad del País Vasco, 1994.
- MINERVINI, Vincenzo, «La prima analisi critica del *Tirant*: l' *Avertissement* di Nicolas Fréret», dins *Actes del IX CILLiLC*, 2, 1993, pp. 183-190.
- MOLL, Jaime, *De la imprenta al lector. Estudios sobre el libro español de los siglos XVI al XVIII*, Madrid, Arco-Libros, 1994.
- MORRÁS, Maria, «El traductor como censor de la Edad Media al Renacimiento», dins Luis Charlo Brea (ed.), *Reflexiones sobre la traducción. Actas dl Primer encuentro Interdisciplinar sobre Traducción: teoría y práctica*, Càdis, Universidad de Cádiz, 1994, pp. 415-425.
- NEWMARK, Peter, *Manual de Traducción*, Madrid, Cátedra, 1992, pp. 248-259.
- POLO] *Els viatges de Marco Polo*, a cura d' Annamaria Gallina, Barcelona, Barcino, 1958.
- RIQUER, Martí, «Pere el Cerimoniós», dins Aa. Dd., *Pere el Cerimoniós*, Barcelona, Fundació Jaume I, 1987, pp. 22-23.
- SÁEZ HERMOSILLA, Teodoro, *El sentido de la traducción. Reflexión y crítica*, León, Universidad de León & Ediciones Universidad de Salamanca, 1994.
- SALRACH, J. M., *Història dels Països Catalans. 1, Dels orígens a 1714*, 1, Barcelona, Edicions 62, 1984, pp. 753-772.
- STEINER, George, *Después de Babel. Aspectos del lenguaje y la traducción*, Madrid, Fondo de Cultura Económica, 1980.
- Tirant*] *Tirante il Bianco*, a cura d' Anna Maria ANNICHARICO & Maria Luisa INDINI & Matteo MARORANO & Vincenzo MINERVINI & Saverio PANUNZIO & Carmelo ZILLI i amb introducció de Guiseppe E. SANSONE, Roma, Edizioni La Tipografia, 1984.
- Tirant*] *Tirante el Blanco*, 3 vols., a cura de Martín de Riquer, Asociación de Bibliófilos de Barcelona, Barcelona, 1947-49. [Reproduïda en *Tirante el Blanco*, 5 vols., a cura de Martín de Riquer, Espasa-Calpe, Madrid, 1974.]
- Tirant*] Martorell, Joanot (& Martí Joan de Galba?), *Tirant lo Blanch*, a cura d' Albert Hauf & Vicent J. Escartí, Generalitat Valenciana, 1990.

- Tirant] Martorell, Joanot, *Tirant lo Blanch*, a cura de Joan Parera, Barcelona, Barcino [en premsa].
- VALENZUELA, Fernando de, «Nota del traductor», *Letra internacional*, 30/31 (1994), 45-47.
- VILA ASCARIZ, S., «La Recepción de Joyce a través de la Traducción», Luis Charlo Brea (ed.), *Reflexiones sobre la traducción. Actas dl Primer encuentro Interdisciplinar sobre Traducción: teoría y práctica*, Cádiz, Universidad de Cádiz, 1994, pp. 733-742.
- WEIL, Françoise, *L'interdiction du roman et la librairie (1728-1750)*, París, Aux Amateurs des Livres, 1986.